

BUITENLANDSE BOMEN OP 7^e RASSENLIJST

J. Buiteveld en S.M.G. de Vries

Van een aantal boomsoorten is kwalitatief goed uitgangsmateriaal schaars in Nederland. Voor negen soorten heeft Alterra bekeken of buitenlandse herkomsten ook geschikt zijn voor gebruik in ons land. In buurlanden zijn opstanden en zaadgaarden geselecteerd die nu ook op de Rassenlijst voor Bomen geplaatst zijn.

De kwaliteit van het uitgangsmateriaal is van groot belang voor een gezonde ontwikkeling en goede groei van beplantingen in bos, stad en landschap. Zo bepaalt de keuze van het uitgangsmateriaal in belangrijke mate de productiecapaciteit en onderhoudsbehoefte van bomen in hun latere fase. De vorm, groei en het onderhoud van de bomen wordt behalve door milieuomstandigheden, grotendeels bepaald door de genetische kwaliteit. De Rassenlijst voor Bomen geeft informatie over de genetische kwaliteit van rassen en herkomsten en over hun gebruikswaarde. Uitsluitend de rassen en herkomsten die worden aanbevolen op grond van hun goede kwaliteit worden opgenomen in de Rassenlijst voor Bomen. Dit is slechts een beperkte selectie van alle herkomsten die verhandeld worden in Nederland.

Echter, van een aantal boomsoorten is het aanbod aan rassen en herkomsten dat wordt vermeld in de Rassenlijst vrij beperkt. Daardoor wordt veelal teeltmateriaal gebruikt van een onbekende en niet-erkende herkomst. Meestal is dit materiaal afkomstig uit gebieden met een andere klimaat en andere ecologische omstandigheden. Het risico is dan groot dat dit materiaal niet optimaal is aangepast aan de Nederlandse groeiomstandigheden en dat de verwachte groei en vorm van de bomen tegenvalt. Voorbeelden hiervan zijn het (te) vroege uitlopen van Zuid- en Oost-Europese herkomsten. Bij deze herkomsten treden veelvuldig problemen op bij late voorjaarsvorst, zoals bevroering van eindknop, gaffelvorming en conditieverlies.

Uitbreiding van rassenlijst

In opdracht van het Productschap Tuinbouw en de Kultuurgroep van Bos-

en Haagplantsoenkwekers van de NBvB heeft Alterra onderzoek verricht naar geschikte buitenlandse herkomsten die ook in ons land geteeld kunnen worden. Deze herkomsten en zaadgaarden zijn in de nieuwe Rassenlijst voor Bomen opgenomen. De inventarisatie heeft zich gericht op negen loofboomsoorten. Van de zwarte els, beuk, gewone es en kers zijn er relatief weinig kwalitatief goede opstanden in Nederland en betreft het dus een uitbreiding in de rassenlijst. Omdat de zaadvoorziening van deze soorten zeer beperkt is, wordt veel geïmporteerd uit Oost- en Zuid-Europa. Van zomereik zijn er weliswaar

voldoende kwalitatief goede opstanden aanwezig om de directe behoefte in Nederland te kunnen dekken, maar vaak is hier toch een grotere vraag naar in verband met export naar andere West-Europese landen. Van wintereik, haagbeuk, winterlinde en zomerlinde hadden we tot op heden helemaal geen materiaal en gaat het om een opname van nieuwe soorten op de rassenlijst.

Criteria voor opname in de rassenlijst

Om herkomsten uit het buitenland aan te bevelen in de rassenlijst moet het materiaal van goede genetische kwaliteit zijn en aangepast aan de Nederlandse omstandigheden. Bomen trekken zich niets aan van landsgrenzen. Herkomsten uit omliggende gebieden waar vergelijkbare klimatologische en ecologische omstandigheden heersen, zouden het in Nederland ook goed moeten doen. Dit betekent dat uitgangsmateriaal uit België (Wallonië en Vlaanderen) en de aangrenzende Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen,

91

Zaadgaard van kers in Nordrhein-Westfalen. Foto: Alterra.

Herkomsttest van beuk (1956) in Niedersachsen. Foto: Alterra.

Niedersachsen en Schleswig-Holstein in principe ook geschikt is voor gebruik in ons land. In samenwerking met onderzoekers uit deze omliggende gebieden zijn de Duitse en Belgische rassenlijstgegevens geïnventariseerd. Voor de beoordeling zijn opstanden en zaadgaarden bezocht en nakomelingschapen herkomstentesten beoordeeld. Voor de definitieve kwaliteitsbeoordeling van de opstanden en zaadgaarden is veel overleg gepleegd met onderzoekers van de onderzoeksinstituten in Vlaanderen, Wallonië, Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen.

Bij de selectie van de herkomsten is gelet op aangepastheid, gezondheid en de gangbare bosbouwkundige kwaliteitseisen zoals houtproductie, houtkwaliteit en groeivorm conform de EG-regelgeving. Uitgangspunt was dat de herkomsten vermeld staan op de actuele rassenlijsten. Niet elke Duitse deelstaat houdt een actuele rassenlijst bij. In Nordrhein-Westfalen is de laatste rassenlijst in 1982 uitgegeven, en daardoor weinig informatief meer. In de Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen, Niedersachsen en Schleswig-Holstein

zijn uitsluitend zaadgaarden en opstanden geselecteerd die geregistreerd staan in het zogenaamde 'Erntezulassungsregister' of door de Duitse controle vereniging voor bosbouwkundig zaad- en plantgoed (DKV) zijn geselecteerd. In België gaat het om materiaal dat geregistreerd staat in de Belgische rassenlijst: Catalogus van het Belgisch uitgangsmateriaal voor bosboomsoorten. Er is dus uitsluitend gere-

gistreerd en erkend materiaal (categorie 'geselecteerd' en 'getest') gekozen, dat in onze rassenlijst een plaats krijgt in de categorie 'geselecteerd'. 'Getest' materiaal is alleen aanbevolen wanneer dit getest is in lageregelegen delen van de betreffende Duitse deelstaten en België. Bij de selectie is rekening gehouden met de hoogteligging van de opstand, afhankelijk van het gebied en de soort.

Aanbevolen Duitse herkomsten

Van de 9 loofboomsoorten die gekozen zijn voor deze inventarisatie vallen zwarte els, beuk, es, wintereik, zomereik en winterlinde onder de Duitse wet voor verkeer van bosbouwkundig materiaal (FSaatG). Van kers, haagbeuk en zomerlinde staan geen opstanden of zaadgaarden geregistreerd in het 'ern- tezulassungsregister' en deze kunnen dus uitsluitend aanbevolen worden door de DKV.

Bij de selectie van de opstanden in Nordrhein-Westfalen is rekening gehouden met de hoogteligging. Opstanden boven 200 meter zijn niet geselecteerd. Een groot aantal van de beuken-, eiken- en essenopstanden in Nordrhein-Westfalen liggen te oostelijk (FA Paderborn) en te hoog en daarmee in een te koud gebied (landklimaat) in vergelijking met Nederland, waardoor dit materiaal aan andere klimaateisen is aangepast. Voor zwarte els, kers, haagbeuk en es wordt onder andere materiaal aanbevolen uit de zaadgaard FBB Schnorrenberg. De klonen in deze zaadgaarden zijn afkom-

Tabel 1. Totaal aantal opstanden en zaadgaarden geselecteerd in Nordrhein-Westfalen, Niedersachsen en Schleswig-Holstein voor gebruik in Nederland.

Soort	Totaal aantal Zaadgaarde n	Totaal aantal opstanden	SHK opstanden 1	KZHK opstanden n ²
<i>zwarte els</i>	3	9	3	n.v.t.
<i>haagbeuk</i>	2	6	n.v.t.	6
<i>es</i>	2	26	7	n.v.t.
<i>beuk</i>	0	33	3	n.v.t.
<i>wintereik</i>	0	29	2	n.v.t.
<i>kers</i>	3	8	n.v.t.	8
<i>zomereik</i>	1	257	11	n.v.t.
<i>winterlinde</i>	1	257	11	n.v.t.
<i>zomerlinde</i>	0	0	n.v.t.	0

¹ SHK is 'Sonderherkünfte', geselecteerd door DKV

² KZHK is 'Kontrollzeichenherkünfte', geselecteerd door DKV

stig uit het laaglandgebied (Nieder-rheinische Bucht) in NRW.

In Niedersachsen is ook gelet op de bovengrens van 200 meter. Met name herkomsten die in de meer bergachtig en oostelijk gelegen herkomstgebieden liggen worden niet aanbevolen. In Niedersachsen zijn voornamelijk de aanplantgebieden binnen de deelstaat waarvoor het materiaal wordt aanbevolen als richtlijn genomen. Zo worden voor haagbeuk in Niedersachsen twee aanplantgebieden onderscheiden ('Flachland' en 'Bergland') en komt in principe alleen materiaal dat wordt aanbevolen voor het 'Flachland' voor gebruik in ons land in aanmerking. Uit de Duitse deelstaten kan geen zomerlinde worden aanbevolen voor Nederland. Zomerlinde is ook hier schaars. Daar komt bij dat de zomerlinde geen echte opstanden kent, maar meer als solitaire boom voorkomt. Wel verzamelen Niedersachsische onderzoekers nu solitaire bomen uit zowel laagland- en bergachtige delen om dit materiaal in de toekomst te toetsen.

Geselecteerde opstand van es in Wallonië. Foto: Alterra.

Aanbevolen Belgische herkomsten

Op de Belgische rassenlijst komen geen 'geteste' opstanden of zaadgaarden voor. Voor de aanbevelingen voor gebruik in Nederland kon dan ook uitsluitend gekozen worden uit 'geselecteerd' materiaal. De situatie in België is qua beschikbaarheid van erkend materiaal vergelijkbaar met Nederland. Er is een tekort aan erkend uitgangsmateriaal voor de meeste loofboomsoorten. Voor haagbeuk, zomer- en winterlinde zijn geen erkende opstanden voorhanden. Van haagbeuk komen slechts

restanten van opstanden voor, terwijl van zomer- en winterlinde helemaal geen opstanden bekend zijn. Van de overige soorten kunnen meerdere zaadgaarden en opstanden worden aanbevolen voor Nederland (Tabel 2). In Wallonië hebben we een hoogtegrens tot 500 meter aangehouden voor selectie van materiaal voor Nederland. Dit criterium is mede gebaseerd op ervaringen van de Wallonische onderzoekers, die goede resultaten krijgen bij teelt van dit materiaal in lager gelegen delen van België. Bovendien ligt Nederland een paar honderd kilo-

meter verder noordelijk, zodat deze grens aanvaardbaar lijkt. Voor beuk presteert de herkomst 'Zoniënwoud' erg goed in de herkomsten- en nakomelingstesten.

Het Zoniënwoud is een groot bosgebied van ongeveer 4000 ha ten zuidoosten van Brussel. Door de decentralisatie van België is de oorspronkelijke opstand opgesplitst over de drie gewesten Brussel, Vlaanderen en Wallonië, die onder drie aparte codes vermeld worden in de rassenlijst (B0155P, B0255P en B0355P). De herkomst is laatuitlopend en groeit lang door in het najaar, wat risico voor beschadiging met zich mee brengt. Voor Nederland zal dit waarschijnlijk geen problemen opleveren. Met name in Vlaanderen zijn weinig erkende opstanden. Voor zomer- en wintereik kunnen we wel een aantal mooie opstanden voor teelt in ons land aanbevelen. Het Instituut voor Bosbouw en wildbeheer (IBW) in Geraardsbergen is volop aan het beoordelen van potentiële opstanden. Wanneer in de toekomst deze opstanden in de Belgische

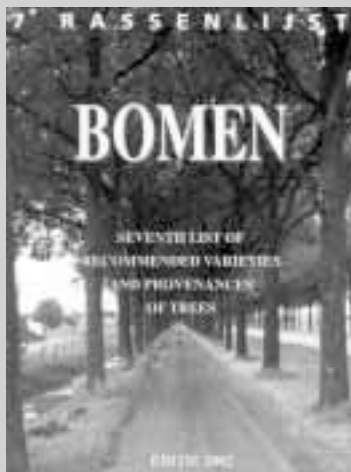
Tabel 2. Totaal aantal opstanden en zaadgaarden in België geschikt voor gebruik in Nederland.

Soort	Opstanden	Zaadgaarden
<i>zwarte els</i>	10	0
<i>haagbeuk</i>	0	0
<i>es</i>	7	0
<i>beuk</i>	29	0
<i>wintereik</i>	7	0
<i>kers</i>	4	2
<i>zomereik</i>	20	0
<i>winterlinde</i>	0	0
<i>zomerlinde</i>	0	0

Zevende Rassenlijst voor Bomen

Voor een gezonde ontwikkeling en een goede groei van beplantingen in bos, stad en landschap zijn goede planten zeer belangrijk. Een koper moet bij aanschaf van plantmateriaal voldoende weten over de gebruikswaarde van de planten. De Rassenlijst voor Bomen levert deze informatie. De Rassenlijst wordt eens in de vijf jaar herzien omdat er doorlopend nieuw materiaal op de markt verschijnt en omdat nieuwe ziektes zich ontwikkelen. Recente informatie over gevoeligheid van rassen is noodzakelijk bij de keuze van het juiste plantmateriaal. Dit voorjaar verscheen de zevende Rassenlijst voor Bomen.

Rassenlijsten bieden de gebruiker informatie om een weloverwogen keuze te kunnen maken voor het meest geschikte uitgangsmateriaal. Dit is niet alleen een belang voor de gebruiker, maar ook voor de samenleving. Bij de samenstelling van de Rassenlijst kunnen namelijk herkomsten van bomen worden geselecteerd die een goede gezondheid, groei en vorm kennen en die zijn aangepast aan ons klimaat. Zo kunnen beheerders van bos en beplantingen hun beplantingen en hun ecosystemen duurzaam in standhouden en een bijdrage leveren aan de instandhouding van de genetische diversiteit in bos, stad en het landelijk gebied.

Voor het eerst is in de lijsten uitvoerig aandacht besteed aan bomen en struiken met een autochtone Nederlandse herkomst. Alle tot op heden beschikbare kennis over groeiplaatsen van autochtone herkomsten in ons land is opgenomen. Door eeuwenlange selectie hebben de autochtone populaties zich aan ons klimaat en onze milieuomstandigheden aangepast. Hierdoor is lokale variatie ontstaan die van groot belang is voor de biodiversiteit. Door opname van de autochtone Nederlandse herkomsten in de rassenlijst wordt de genetische kwaliteit van het uitgangsmateriaal gewaarborgd. Oogst, opkweek en verhandeling van al het in de rassenlijst genoemde teeltmateriaal wordt gecontroleerd en komt gecertificeerd in de handel. Voor negen loofboomsoorten is de rassenlijst uitgebreid met opstanden in België en Duitsland. (Zie daarvoor het artikel in dit Vakblad Natuurbeheer).

Door middel van toetsproeven verzamelt Alterra informatie over de gebruikswaarde van bomen voor de Nederlandse bos- en landschapsbouw met betrekking tot gezondheid, aangepastheid aan klimaat, groei, vorm en genetische diversiteit. De resultaten worden vermeld in de eerstvolgende uitgave van de Rassenlijst voor Bomen. Tussentijds vrijkomende relevante informatie wordt gepubliceerd in de Staatscourant. De Nederlandse algemene kwaliteitsdienst tuinbouw verwerkt deze informatie in de jaarlijkse instructie voor zaadinzamelingen en in de handelsvoorschriften van deze keuringsinstelling.

De gebruikers van de Rassenlijst zijn Directie Natuurbeheer van het Ministerie van LNV; beheerders van bos en alle overige beplantingen in stad, natuur en landschap, boomkwekers, boomzaadhandel, keuringsdienst boomkwekerijgewassen, Boschap en andere gebruikers van bosbouwkundig teeltmateriaal. De overheid betaalt het Cultuur- en Gebruikswaarde Onderzoek en de totstandkoming van de Rassenlijst voor Bomen. In incidentele gevallen wordt het selectiewerk gefinancierd door derden.

*S. de Vries werkt bij Alterra. 0317-47 78 41
s.m.g.devries@alterra.wag-ur.nl*

rassenlijst vermeld worden, kunnen enkele daarvan ook voor Nederland worden aanbevolen.

Beschikbaarheid voor Nederlandse boomkwekers

De Duitse en Belgische herkomsten staan vermeld in de 7e Rassenlijst voor Bomen in de categorie 'geselecteerd'. Gedetailleerde informatie over de opstanden en zaadgaarden, zoals locatie, oppervlak, eigenaar en beheerder kan hier gevonden worden. Voor het oogsten van zaad in Belgische opstanden zullen geïnteresseerden toestemming moeten vragen aan de desbetreffende eigenaar. In het Vlaamse deel van België bepaalt de eigenaar/houtvester wie mag oosten. Meestal gebeurt dit door middel van inschrijving. Boomkwekers oogsten meestal zelf. Er is echter één uitzondering. Het oogsten in de wintereikenopstand van Houtvesterij Buggenhout verloopt volgens een ander systeem, omdat dit materiaal erg populair is. De opstand wordt opgedeeld in percelen, waarna elke boomkweker een eigen perceel krijgt om te oogsten. In Wallonië worden opstanden die eigendom zijn van de staat geoogst door de Comptoir Wallon des Matériels Forestiers de Reproduction in Marche en Famenne. Materiaal kan men hier bestellen. Aangezien deze instantie geen commerciële zaadhandel is, oogst zij in eerste instantie voor Wallonië zelf en worden bij overschotten aan Vlaanderen en het buitenland verkocht. In Duitsland wordt zaadgoed van geregistreerde opstanden niet gescheiden gehouden zoals in Nederland maar per herkomstgebied verzameld. Dit betekent dat zaad van een bepaald herkomstgebied geoogst kan worden uit verschillende opstanden binnen hetzelfde oogstjaar. In Nederland kan dat niet. Privaatrechtelijk is het mogelijk om te regelen dat zaadgoed van één opstand verkregen wordt. Hiervoor zal dan contact gelegd moeten worden met de plaatselijke bosambtenaar. Voor het verkrijgen van SHK- en KZHK zaadgoed zullen de Nederlandse Boomkwekers lid moeten worden van de DKV (zie kader).

Meer informatie is te vinden in het Alterra-rapport 457 'Inventarisatie van

DKV

In Duitsland houdt naast de overheid ook de DKV (Deutsche Kontroll Verein), een privaatrechtelijke vereniging, zich bezig met het selecteren, registreren en controleren van herkomsten. Voor soorten, waarvoor wettelijk niets geregeld is, vult de DKV de overheid aan. Voor de EU-soorten is de beoordeling dubbel op. De DKV onderscheidt 'Sonderherkünfte (SHK) voor Fsaat-soorten en 'Kontrollzeichenherkünfte (KZHK) voor de overige boomsoorten. Meestal het algemeen is een SHK-herkomst 10 tot 20% duurder dan een geregistreerde opstand zonder het SHK-predikaat, omdat er meer vraag naar is. Door specifieke kenmerken te beschrijven, bijvoorbeeld 'vroeguitlopend' geeft een SHK net iets meer informatie. Ook wordt het zaadgoed van SHK- en KZHKherkomsten per opstand gescheiden gehouden, hetgeen niet altijd geldt voor de geregistreerde opstanden (gescheiden per herkomstgebied).

bosbouwkundig uitgangsmateriaal in België en Duitsland'. Dit rapport is te bestellen door €20,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 457.

J. Buiteveld en S.M.G. de Vries zijn werkzaam bij Alterra in Wageningen.

INSECTENPLAGEN OP BOMEN EN STRUIKEN IN 2001

L.G. Moraal

Insectenplagen zijn weliswaar een onderdeel van de natuur maar ze worden vaak door onnatuurlijke factoren beïnvloed. In ieder geval zal klimaatverandering vast en zeker een grote rol spelen omdat insecten sterk op temperatuur reageren. Een netwerk van beheerders en andere belangstellenden registreert elk jaar insectenplagen op bomen en struiken. Daarmee houden we een vinger aan de pols bij het signaleren van beheersproblemen en het optreden van nieuwe plagen. In dit artikel een aantal opmerkelijke waarnemingen in 2001.

Stormachtige verspreiding paardenkastanjemineermot

In 1998 werd de paardenkastanjemineermot, *Cameraria ohridella*, voor het eerst in Nederland gevonden. Sindsdien heeft deze exoot zich stormachtig over ons land verspreid. Deze snelle ongememde opmars was mede mogelijk door het ontbreken van natuurlijke vijanden. De larven maken blaasachtige mijnen in het blad waardoor ontsierende bruine plekken ontstaan (Vakblad Natuurbeheer 7-2000). Er treden in

Nederland 2-3 generaties per jaar op. Daardoor wordt het blad in de loop van de zomer sterker aangetast en wordt de boom visueel steeds onaantrekkelijker. In België is het inmiddels een ware plaag geworden. Helaas leidde dat hier en daar tot paniekmaatregelen zoals chemische bestrijding en het kappen van de bomen. Het is goed te memoreren dat de bomen er zelf nauwelijks schade van ondervinden. In Nederland vinden de aantastingen plaats in de stad, in landelijke gebieden en in het bos. Daarbij worden sommige bomen

95

De paardenkastanjemineermot ontsiert het blad met vele bruine larvengangen. Foto: A. van Frankenhuyzen.